

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Ангел Енчев Димитров – доцент в Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование *1. Педагогически науки*
професионално направление *1.3 Методика на обучението по...*
докторска програма *Методика на обучението по бит и технологии*

Автор: Антония Веселинова Имандиева

Тема: „Формиране на система от компетенции по икономика и предприемачество в технологичното обучение в средното училище“

Научен ръководител: проф. д-р Марина Спасова Иванова – ПУ „П. Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-6704 от 05.12.2019г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ), съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Формиране на система от компетенции по икономика и предприемачество в технологичното обучение в средното училище“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование *1. Педагогически науки*, професионално направление *1.3 Методика на обучението по...*, докторска програма *Методика на обучението по бит и технологии*. Автор на дисертационния труд е Антония Веселинова Имандиева – задочна докторантка към катедра „Естетическо възпитание“ с научен ръководител проф. д-р Марина Спасова Иванова – ПУ „П. Хилендарски“.

Представеният от Антония Веселинова Имандиева комплект материали, на хартиен и на електронен носител, е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за откриване на процедурата;
- автобиография по европейски формат;

- протокол от предварително обсъждане на дисертационния труд в катедрата;
- автореферат;
- дисертационен труд;
- справка за спазване на минималните национални изисквания;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- доклад, протокол и служебна бележка за спазване на специфичните изисквания на

Педагогическия факултет при ПУ „Паисий Хилендарски“;

- други документи.

Докторантката е приложила 6 броя публикации за участие в процедурата по придобиване на ОНС „доктор“: 5 статии в списания и в сборници с доклади от научни конференции, 2 от които самостоятелни (включително 1 на английски език) и 3 – в съавторство (включително 1 на английски език); 1 доклад от участие в научна конференция. През периода на подготовката на рецензията е отпечатана и самостоятелна монография по темата на дисертационния труд.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Антония Веселинова Имандиева е родена през 1983г. През 2002г. завършва Френска езикова гимназия „Антоан дьо Сент Екзюпери“, гр. Пловдив. През 2006г. се дипломира като бакалавър по „Международни икономически отношения“ в ПУ „Паисий Хилендарски“. През 2007г. придобива ОКС „магистър“ по „Финансов мениджмънт“ към Пловдивския университет. През 2005г. участва в програма „Еразъм“. Задочна докторантка е към катедра „Естетическо възпитание“ при Педагогическия факултет на Пловдивския университет от 01.03.2015г. Успешното професионално развитие и кариера на докторантката е видно от приложената автобиография и е доказателство за нейната задълбочена и широкопрофилна икономическа подготовка. Антония Имандиева владее на високо професионално равнище френски и английски език. Докторантката владее испански език и ползва италиански език. Притежава необходимите ИКТ-компетенции и други умения и компетенции.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Обучението по икономика и предприемачество е неотменима част от общата култура и от професионалната подготовка на съвременните участници на трудовия пазар. Актуалността на тематиката се аргументира с необходимостта от ранно обучение по икономика и предприемачество, с оглед превръщането на учениците в бъдещи конкурентоспособни специалисти или предприемачи. В тази връзка се изтъква възможността за формиране на компетенции по

икономика и управление в контекста на училищното образование, чрез качествено обучение по предмета „Технологии и предприемачество“, на основата на иновативни методи за преподаване и висококвалифицирани преподаватели.

В дисертационния труд убедително е доказана актуалността на разработвания изследователски проблем в научно-приложно отношение. Тя е аргументирана и с дефицита на научни изследвания по него, особено що се отнася до училищното образование. Значимостта на темата е посочена както в увода, така и по-задълбочено в първа глава от съдържанието на дисертационния труд. Подходящо открояна е и личната мотивация на докторантката, на основата на нейната богата практика в различни функционални области на големи международни компании.

Решаването на поставените задачи на изследването е с насоченост към постигане на целта на дисертационния труд - „да се открият и използват нови възможности за стимулиране усвояването на икономически знания (понятия и термини), свързани с предприемачески компетенции, технически и технологични умения в процеса на обучение по „Технологии и предприемачество“ при учениците от прогимназиален етап на средното училище“. Същевременно, във формулировката на изследователската хипотеза, се изтъква голямото значение на практическата подготовка по икономика и предприемачество за формиране и развитие на актуалните soft skills. Задачите и етапите на изследването са в съответствие със структурата на дисертационния труд.

4. Познаване на проблема

Докторантката показва задълбочени знания по коректно дефинирания, дисертабилен, интердисциплинарен проблем. Библиографската справка показва много добрата литературна осведоменост на докторантката по проблема на изследването. Впечатляващ е списъкът от 143 проучени и използвани информационни източника, 68% от които са на латиница. В този смисъл, познаването на проблема е благоприятствано от високото равнище на чуждоезикова подготовка на докторантката.

Основната теза, свързана с изследователския проблем, е изведена коректно в уводната част. Темата на дисертационния труд е формулирана точно и е пряко свързана с целта и задачите.

5. Методика на изследването

Изследването е извършено чрез богат методологически инструментариум. Приложен е комплексен изследователски подход, който гарантира надеждността на резултатите от изследването. Използвани са общи педагогически методи, както и педагогическо наблюдение, и педагогически експеримент. Наред с богатия литературен обзор, особено положително следва

да се оцени разработеният и приложен експериментален модел на методическа система за формиране на компетенции по икономика и предприемачество в обучението по „Технологии и предприемачество“. Разработен и обоснован е критериен модел за оценка на знанията на учениците по икономика и предприемачество. Прочитът на дисертационния труд откроява уменията на докторантката да прилага подходящи актуални статистически методи и средства на анализ. Всички те са удачно подбрани, коректно приложени и допринасят за решаването на основната цел и задачите на дисертацията.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е представен в обем от 197 страници и 12 страници приложения. Структуриран е в увод, четири глави, изводи, заключение, списък с използваната литература (143 информационни източника, от които 41 на кирилица, 97 на латиница, 6 интернет източника и 3 нормативни документа) и приложения. Структурата на дисертацията е аналитична и определяща за добрата логическа последователност на съдържанието. То е подходящо систематизирано и онагледено в 26 таблици, 8 фигури, 7 диаграми, 8 схеми, 1 графика, 4 изображения и 20 приложения. Като се има предвид общото представяне на обема и структурата на дисертационния труд, същият напълно отговаря и съответства на изискванията на чл. 27, ал. 2 от ППЗРАСРБ.

Техническото оформление е на добро равнище. Стилът е научен и разбираем. Коректно се бори с научния апарат. Научната дискусия е коректна. Библиографската справка е съставена според необходимите изисквания.

Уводът съдържа всички необходими и изискуеми компоненти, които са добре формулирани и логически издържани. Доказани са актуалността и значимостта на изследваната тематика. Изследователският проблем е удачно детайлизиран до 4 изследователски въпроса. Предметът, обектът, задачите и етапите на изследването са логично обвързани с поставената цел и Антония Имантиева се придържа към тях в разработения дисертационен труд.

Оценявам като подходящ изборът на инструментариум за постигане на целта и изпълнението на поставените задачи.

В първата глава авторката е направила критичен анализ на литературните източници, свързани с основните теоретични постановки в дисертационния труд. Тук се изясняват ключови понятия, като предприемачество; предприемачески дух; компетентности; компетенции; познание и метапознание; педагогически и психологически характеристики, свързани с формиране на предприемачески умения и други. Показан е широк поглед върху референтни изследвания и добри практики в обучението по икономика и предприемачество в страни от Европа и Северна Америка. Изводите от референтните изследвания са добре систематизирани.

В този контекст се разглежда и технологичното обучение в училищното образование в световен мащаб – като фактор за формиране на ключови компетенции.

Във **втора глава** е направен обзор на темите и образователни ядра, формиращи компетенции по икономика и предприемачество в рамките на учебното съдържание на предмета „Технологии и предприемачество“. Интерпретирана е основата на актуалната нормативна рамка на обучението по предмета, включително в рамките на значимостта на разработваната в дисертацията тематика. Логично и в съответствие с рамката на дисертационното изследване се акцентира на темите, които са включени в прогимназиалното обучение по „Технологии и предприемачество“. Основно, в табличен вид, са систематизирани стандарти и очаквани резултати от обучението; понятиен апарат в областта на икономиката и предприемачеството; предложените теми в актуалните учебни програми, развиващи компетенциите по икономика и предприемачество; предложените активности за усвояване на учебния материал по автори на учебници.

В **третата глава** се представя детайлно методиката на изследването. В тази част аргументирано е поставен акцент върху критерийния модел за измерване на знанията на учениците по икономика и предприемачество (критерии и показатели) и особено – на модела на системата от задачи по етапи на педагогическия експеримент.

В **четвърта глава** се анализират резултатите от експерименталното изследване по неговите етапи - начален конструиращ, формиращ и контролен констатиращ - от теоретико-приложната и практико-приложната задача. Открито е повишаването на успеха на учениците през периода на формиращия етап, тъй като с решаването на всяка от задачите, обучаваните натрупват икономически знания, развиват се техните технически, технологични и „меки“ умения, техният естетически усет и се наблюдава повишаване на резултатите по всеки от взаимосвързаните критерии. Успехът на участващите ученици в експерименталната група, при решаването на поставените задачи, се е повишил значително повече в сравнение с контролната група на контролния констатиращ етап. Направен е сравнителен (качествен и количествен) анализ на резултатите от началния констатиращ и контролния констатиращ етап от експеримента, като е проследено развитието на отделните показатели по критериите за оценка. В резултат е отхвърлена нулевата хипотеза за липса на промяна в степента на дадения показател след провеждане на обучението с постоянна група от 104 ученика. Верифицирана е изследователската хипотеза на основата на констатациите за ниска познавателна компетентност на учениците преди апробирането на експерименталния модул; отговорно и ангажирано отношение на учениците от експерименталната група към процеса на обучение в рамките на

експеримента; възходящото развитие на редица способности и на разнообразни умения на учениците от тази група.

Въпреки че по групи от основните части на дисертацията са формулирани изводи и осъществими препоръки, такива са експлицитно изведени и обобщени след четвърта глава от дисертационния труд. Особено внимание тук заслужават направените от докторантката предложения за допълване и обогатяване на методическия модул, и включването му в други класове на училищното образование; възприемането на развитите знания и умения по технология и предприемачество, като фактори на гимназиален избор и основа за бъдещи изследвания; необходимостта от обновяване на портфейла от методи на обучение, включително практическо, както и от оптимизиране на комуникацията между заинтересованите групи.

В Заключението са обобщени резултатите от дисертационния труд и са изведени ползите от тях.

Като **обобщение** може да се посочи, че дисертационният труд на Антония Имандиева има характер на завършено научно изследване на актуален и значим проблем. Тя показва изследователски умения и възможности за прилагане на комплексен методически подход, както и за анализ и синтез на получените резултати.

Целта на дисертационния труд, както и поставените изследователски задачи, е изпълнена чрез подходящо приложена методология на изследване.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приемам посочените от докторантката научни и научно-приложни приноси. Те са убедително доказани в дисертацията и произтичат от съдържанието ѝ. Сред най-важните от приносите на докторантката за науката и практиката биха могли да се открият следните:

А. Научно-теоретични приноси

- Изведени са и са систематизирани алгоритми и схеми, стъпки с последователност на обучение, свързани с предприемачеството, адаптирани от чуждестранните образователни системи.

Б. Научно-приложни приноси

- Структуриран и е представен оригинален методически модул за формиране на компетенции по икономика и предприемачество, касаещ обучението по „Технологии и предприемачество” за 6-ти клас на средното училище, който би могъл да бъде модифициран и адаптиран в педагогическата практика и за други класове.

- Експерименталният модул е апробиран в реалната педагогическа практика, като по емпиричен път е доказано, че влияе положително върху интереса и мотивацията на учениците и

повишава нивото на техните икономически познания и умения, и компетенции свързани с предприемачеството.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката е представила общо 6 публикации по дисертационния труд. От тях пет са научни статии, две от които – самостоятелни и три – в съавторство. Публичността на резултатите от дисертационното изследване се допълва и от 1 представен доклад. Имайки предвид и публикуваната монография по тематиката на дисертацията, през периода на процедурата по публична защита (за което е приложена корица и ISBN), може да се обобщи, че нормативните изисквания в това отношение са изпълнени.

9. Лично участие на докторанта

Докторантката е приложила и изискваната от ППЗРАСРБ декларация за оригиналност на получените резултати, която показва, че дисертацията и авторефератът са дело на автора.

10. Автореферат

Авторефератът е в обем 32 стр. и съответства на съдържанието на дисертационния труд. Той представя в синтезиран вид изпълненото от докторантката научно изследване и постигнатите резултати от него. Авторефератът отговаря напълно на изискванията, като е съобразен с правилата за структурата и съдържанието му.

11. Критични забележки и препоръки

Към авторката на дисертационния труд имам някои **бележки и препоръки**, които не омаловажават постигнатите от нея резултати. Те са предимно от редакционен характер и съобразяването с тях би било от полза за нейните бъдещи изследвания.

- Излишно е дублирането на основни елементи от рамката на изследването (цел, задачи, обект, предмет, методи) в увода и в трета глава на дисертацията. Същевременно методите на изследване са представени твърде общо и на двете места.

- При доброто стилово оформление, езикова култура и структура на дисертацията са видими някои стилистични отклонения (главно епизодични безглаголни изречения) и неprecizно формулирани параграфи (напр. параграф 1 от глава първа).

- С оглед на по-доброто възприемане на съдържанието, би било удачно в бъдещи изследвания да се приложи речник на използваните съкращения.

- Откриват се неименувани таблици и графични изображения. Би следвало формулният апарат да бъде изведен в методическата обосновка на изследването, а не да се представя паралелно с резултатите от него. Редно е формулите да се номерират и да се посочват източниците от които са взети.

- Наблюдава се епизодично дублиране на съдържание, изложено в схема с предхождащ текст.

- Би могло някои от твърде големите таблици (напр. таблици №№ 2, 9, 16 и други) да се изведат в приложенията

Към докторантката имам следните **въпроси**:

- Кои съвременни направления в предприемачеството бихте открили? Какво е мястото на обучението по социално предприемачество, в рамките на училищното обучение по „Технологии и предприемачество“?

- Какви са вижданията ви за необходимостта от синхронизация на обучението по „Технологии и предприемачество“ с обучението в специализираните паралелки по икономика и управление и търговски гимназии? Кои основни елементи от учебното съдържание трябва да се повтарят (с оглед на по-доброто им усвояване) и кои да се доразвиват?

- Предвид универсалността на маркетинг концепцията за управление (особено на социално етичния маркетинг), какви възможности за преодоляване на констатирания от вас дефицит от маркетингови знания и умения в училищното обучение откривате?

12. Лични впечатления

Познавам Антония Имандиева от 2002г. в качеството ми на неин преподавател по „Основи на управлението“ в рамките на обучението ѝ по бакалавърска програма „Международни икономически отношения“ във Факултета по икономически и социални науки на Пловдивския университет. През този период докторантката се прояви като отличен студент, отговорен колега и лидер в студентската общност.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръчвам на докторантката да задълбочи изследванията си в областта, като разработи и апробира методически модули за формиране и развитие на компетенции по икономика и предприемачество в гимназиалния курс, и предложи възможности за усъвършенстване на системата за обучение в тези актуални сфери. Предмет на бъдещи изследвания би могла да бъде и взаимовръзката „училищно образование – наука – бизнес“, като фактор за повишаване на ефективността на обучението по икономика и предприемачество.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане*

на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на *Педагогическия факултет*, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Антония Имандиева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност *Методика на обучение по бит и технологии*, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Антония Веселинова Имандиева в област на висше образование: *1. Педагогически науки*, професионално направление *1.3 Педагогика на обучението по*, докторска програма *Методика на обучението по бит и технологии*.

14.01.2020 г.

Рецензент:

(доц. д-р Ангел Димитров)